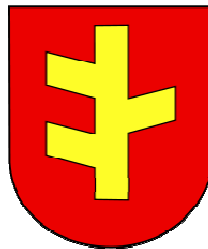

Załącznik
do Uchwały .....
Rady Miejskiej w Rychwale
z dnia .....

**PROJEKT PROGRAMU WSPÓŁPRACY
GMINY RYCHWAŁ
Z ORGANIZACJAMI POZARZĄDOWYMI
W ROKU 2020**

Spis treści

I.	Postanowienia ogólne.....	4
II.	Cele programu	4
III.	Zasady współpracy.....	5
IV.	Zakres przedmiotowy programu	5
V.	Formy współpracy.....	5
VI.	Lista zadań przewidzianych do realizacji.....	6
VII.	Okres realizacji programu	9
VIII.	Sposób realizacji programu	9
IX.	Wysokość środków planowanych na realizację programu.....	9
X.	Monitoring realizacji programu.....	9
XI.	Sposób tworzenia programu.....	10
XII.	Komisja Konkursowa - tryb powoływania i zasady działania	10
XIII.	Postanowienia końcowe	10
Załącznik nr 1 do Programu Współpracy Gminy Rychwał z Organizacjami Pozarządowymi		11

I. Postanowienia ogólne

1. Program Współpracy Gminy Rychwał z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2020 rok jest dokumentem określającym w perspektywie rocznej ogólne cele, zasady, zakres, obszary oraz formy współpracy z organizacjami, prowadzącymi działalność statutową w zakresie odpowiadającym zadaniom ustawowym gminy. Definiuje on zadania, których wykonanie wiąże się z udzieleniem pomocy publicznej organizacjom realizującym je na rzecz mieszkańców gminy Rychwał.
2. Ilekroć w niniejszym programie jest mowa o:
  - a) ustawie - rozumie się przez to ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2019 r., poz. 668 ze zm.),
  - b) rozporządzeniu – należy przez to rozumieć obowiązujące rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie wzoru oferty i ramowego wzoru umowy dotyczących realizacji zadania publicznego oraz wzoru sprawozdania z wykonania tego zadania;
  - c) Burmistrzu – należy przez to rozumieć Burmistrza Rychwała;
  - d) Radzie – należy przez to rozumieć Radę Miejską w Rychwale;
  - e) organizacji - rozumie się przez to organizacje pozarządowe oraz podmioty, o których mowa w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie,
  - f) gminie – należy przez to rozumieć Gminę i Miasto Rychwał;
  - g) urzędzie – należy przez to rozumieć Urząd Gminy i Miasta Rychwał;
  - h) programie - rozumie się przez to Program Współpracy Gminy Rychwał z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na 2020 rok,
  - i) konkursie ofert – należy przez to rozumieć otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych, o którym mowa w art. 11 ustawy;
  - j) trybie pozakonkursowym – należy przez to rozumieć tryb zlecenia realizacji zadań publicznych organizacjom z pominięciem konkursu ofert, określony w art. 19a ustawy,
  - k) Komisji Konkursowej – zespół osób powołany przez Burmistrza w celu dokonania oceny ofert na realizację zadań publicznych.

II. Cele programu

1. Głównym celem programu jest skuteczne działanie na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców poprzez rozwijanie współpracy samorządu gminnego z organizacjami.
2. Celami szczegółowymi są:
  - a) podnoszenie skuteczności i efektywności działań podejmowanych w zakresie zlecenia realizacji zadań publicznych oraz wspólnego określania zasad, obszarów, kierunków i form wzajemnej współpracy,
  - b) wspieranie integracji organizacji i samorządu gminnego realizujących wspólne cele,
  - c) uzupełnienie działań gminy w zakresie nie objętym przez struktury samorządowe,
  - d) zwiększenie udziału mieszkańców w rozwiązywaniu lokalnych problemów,
  - e) umacnianie w świadomości społeczności lokalnej poczucia współtworzenia i współodpowiedzialności za realizację jej potrzeb i rozbudowę zasobów lokalnych,
  - f) zwiększenie aktywności organizacji w wykorzystaniu środków pozabudżetowych na rzecz mieszkańców gminy.

III. Zasady współpracy.

1. Współpraca gminy Rychwał z organizacjami opierać się będzie na zasadach:
  - a) **pomocniczości** – co oznacza, że Burmistrz zleca realizację zadań publicznych organizacjom za każdym razem, kiedy są one zdolne do ich wykonania i przekazanie tych zadań nie stoi w sprzeczności z zasadą efektywności,
  - b) **suwerenności stron** – co przejawia się w poszanowaniu autonomii organizacji oraz wzajemnym nie ingerowaniu w sprawy wewnętrzne,
  - c) **partnerstwa** - realizowana jest poprzez uczestnictwo organizacji w rozpoznawaniu i definiowaniu problemów mieszkańców oraz w ich rozwiązywaniu,
  - d) **efektywności** - polegającej na dokonaniu wyboru sposobu wykorzystania środków publicznych, który zapewni celowość i oszczędność realizacji zadania przy uzyskaniu najlepszych efektów z poniesionych nakładów,
  - e) **uczciwej konkurencji** – tzn. na równym traktowaniu wszystkich podmiotów ubiegających się o realizację zadania publicznego,
  - f) **jawności** - opierającej się na obowiązku informowania organizacji o czynnościach podejmowanych przez gminę w zakresie objętym programem.
2. Adresatami programu są organizacje i osoby działające na rzecz społeczności lokalnej oraz beneficjenci programu.
3. Realizatorami programu są:
  - a) Rada w zakresie wytyczania polityki finansowej gminy.
  - b) Burmistrz w zakresie podejmowania współpracy z organizacjami, dysponowania środkami finansowymi w ramach budżetu, decydowania o przyznaniu dotacji i innych form pomocy.
  - c) Komisja konkursowa w zakresie rozpatrywania i opiniowania ofert wpływających na ogłoszone otwarte konkursy ofert oraz ofert i wniosków złożonych przez organizacje w trybie pozakonkursowym.
  - d) Jednostki organizacyjne gminy, Referaty Urzędu Gminy i Miasta w Rychwale w zakresie wspierania działalności organizacji.
  - e) Organizacje.
4. Realizacja szeregu zadań gminy przez organizacje odbywać się będzie nie tylko w ramach niniejszego programu, ale również w ramach Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na rok 2020.

IV. Zakres przedmiotowy programu

Obszar współpracy gminy i organizacji obejmuje w szczególności sferę zadań publicznych, o których mowa w art. 4 ust. 1 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz w art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.

V. Formy współpracy

1. Podstawowe formy współpracy gminy z organizacjami obejmują:
  - a) powierzenie wykonania zadań publicznych wraz z udzieleniem dotacji na sfinansowanie ich realizacji,
  - b) wspieranie wykonywania zadań publicznych poprzez udzielanie dotacji na dofinansowanie ich realizacji,
  - c) zlecenie realizacji zadania, na podstawie zawartej umowy, w ramach inicjatywy lokalnej,
  - d) zlecenie zadania może mieć inną formę jeśli dane zadanie można wykonać efektywniej lub wymaga tego szczególna sytuacja, a przepisy prawa

- na to zezwalają,
- e) udzielanie pożyczek i poręczeń organizacjom (szczegółowe zasady udzielania pożyczek i poręczeń organizacjom określone zostaną w odrębnym regulaminie).
2. Możliwe jest tworzenie zespołów konsultacyjno-opiniujących.
    - a) zespoły mogą być powoływane zarówno z inicjatywy Burmistrza, organizacji lub innych osób,
    - b) zespoły powołuje Burmistrz dla celów wynikających z podejmowanych działań.
  3. Konsultacje z organizacjami w zakresie projektów aktów prawa miejscowego, w dziedzinach dotyczących działalności statutowej tych organizacji, odbywają się w następujących formach:
    - a) zamieszczenia projektów w Biuletynie Informacji Publicznej, na stronie internetowej oraz tablicy ogłoszeń Urzędu Gminy i Miasta w Rychwale,
    - b) spotkania konsultacyjnego.
  4. Zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji o współpracy gminy z organizacjami i realizacją programu.
  5. Inne formy współpracy gminy z organizacjami mogą obejmować:
    - a) prowadzenie konsultacji, doradztwa i informacji,
    - b) współpracę w gromadzeniu środków finansowych z innych źródeł,
    - c) udzielanie rekomendacji organizacjom współpracującym z gminą,
    - d) organizowanie konferencji i szkoleń,
    - e) promocję działalności,
    - f) pomoc w nawiązywaniu kontaktów międzynarodowych,
    - g) udostępnianie urządzeń i sprzętu na warunkach preferencyjnych,
    - h) obejmowanie honorowym Patronatem Burmistrza Rychwała realizowanych przedsięwzięć,
    - i) współorganizację przedsięwzięć objętych listą zadań w roku 2020.

VI. Lista zadań przewidzianych do realizacji

1. Zadania publiczne przewidziane do realizacji w roku 2020 obejmują następujące obszary działań:
  - a) pomoc społeczną w tym pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób, a także wspieranie rodziny i systemu pieczy zastępczej,
  - b) działalności charytatywnej,
  - c) ochronę i promocję zdrowia oraz działalność na rzecz osób niepełnosprawnych,
  - d) działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym,
  - e) wypoczynek dzieci i młodzieży,
  - f) kulturę, sztukę, ochronę dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
  - g) sport i kulturę fizyczną,
  - h) turystykę i krajoznawstwo,
  - i) ratownictwo i ochronę ludności,
  - j) promocji i organizacji wolontariatu,
  - k) przeciwdziałanie uzależnieniom i patologiom społecznym,
  - l) działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3, w zakresie określonym w ppkt. a - k.
  - ł) edukacja, nauka i wychowanie.
2. Lista zadań
  - 2.1. W dziedzinie pomocy społecznej w tym pomocy rodzinom i osobom**

w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywania szans tych rodzin i osób:

- a) wspieranie osób i rodzin zagrożonych dyskryminacją i wykluczeniem społecznym,
- b) podejmowanie działań na rzecz walki z ubóstwem poprzez pozyskiwanie, magazynowanie i dystrybucję darów rzeczowych i żywnościowych,
- c) wspieranie rodzin poprzez prowadzenie świetlic środowiskowych.

2.2. W dziedzinie ochrony i promocji zdrowia oraz działalności na rzecz osób niepełnosprawnych i działalności charytatywnej:

- a) wspieranie programów edukacji i promocji zdrowia,
- b) wspieranie działań na rzecz osób niepełnosprawnych,
- c) prowadzenie środowiskowych ognisk wychowawczych,
- d) organizowanie akcji charytatywnych, mających na celu pomoc potrzebującym.

2.3. W dziedzinie działalności na rzecz osób w wieku emerytalnym:

- a) promowanie i wspieranie aktywnych form spędzania czasu wolnego oraz uczestnictwa seniorów w życiu społecznym,
- b) wspieranie rozwoju środowiskowych usług dla osób w wieku emerytalnym,
- c) wspieranie działań mających na celu organizację warsztatów, wykładów naukowych itp. dla seniorów.

2.4. W dziedzinie wypoczynku dzieci i młodzieży:

- a) organizacja wypoczynku dla dzieci i młodzieży z terenu gminy w formach stacjonarnych i wyjazdowych,
- b) zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży.

2.5. W dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego:

- a) organizacja imprez kulturalnych,
- b) wspieranie różnych form popularyzacji lokalnej tradycji, historii i dziedzictwa kulturowego i kulinarnego,
- c) organizacja uroczystości lokalnych i państwowych,
- d) ochrona i remonty obiektów zabytkowych.

2.6. W dziedzinie sportu i kulturze fizycznej:

- a) poprawa warunków uprawiania sportu przez zawodników klubów sportowych,
- b) prowadzenie sekcji sportowych dla dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych, udział w systemie rozgrywek sportowych na terenie gminy i poza nią,
- c) poprawę kondycji fizycznej i zdrowia psychicznego mieszkańców poprzez uczestnictwo w aktywnym wypoczynku,
- d) promocję rekreacji, sportu i zdrowego stylu życia,
- e) umożliwienie dostępu do różnorodnych form aktywności sportowej jak największej liczbie mieszkańców gminy,
- f) organizację imprez sportowo-rekreacyjnych dla mieszkańców gminy,
- g) poprawa infrastruktury sportowo-rekreacyjnej.

2.7. W dziedzinie turystyki i krajoznawstwa:

- a) upowszechnianie krajoznawstwa i organizacja imprez turystycznych dla

- mieszkańców gminy,
- b) promocja walorów turystycznych gminy oraz udzielanie o nich informacji,
- c) dbałość o szlaki turystyczne znajdujące się w gminie.

2.8. W dziedzinie ratownictwa i ochrony ludności:

- a) poprawa bezpieczeństwa publicznego oraz jakości życia mieszkańców,
- b) organizacja szkoleń i warsztatów w zakresie ratownictwa przedmedycznego, technicznego i przeciwpożarowego,
- c) wspieranie przygotowań gotowości bojowej do reagowania na wypadek klęsk żywiołowych.

2.9. W dziedzinie promocji i organizacji wolontariatu

- a) popularyzacji idei wolontariatu,
- b) realizowaniu różnych kampanii społecznych promujących wolontariat,
- c) stworzeniu warunków sprzyjających zaangażowaniu się społeczeństwa obywatelskiego - mieszkańców gminy Rychwał w wolontariat.

2.10. W dziedzinie przeciwdziałania uzależnieniom i patologiom społecznym (zgodnie z Gminnym Programem Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na rok 2020):

- a) prowadzenie profilaktycznej działalności edukacyjno-wychowawczej obejmującej środowiska dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych,
- b) edukacja i poradnictwo dla rodziców, opiekunów prawnych i wychowawców służące przeciwdziałaniu uzależnieniom i sytuacjom kryzysowym wśród dzieci i młodzieży,
- c) prowadzenie specjalistycznych działań konsultacyjno – interwencyjnych dla osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków oraz ich rodzin,
- d) specjalistyczne poradnictwo prawne, psychologiczne, pedagogiczne i socjalne,
- e) pomoc terapeutyczna i rehabilitacyjna dla osób uzależnionych i współuzależnionych od alkoholu i narkotyków,
- f) prowadzenie świetlic środowiskowych dla dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych,
- g) prowadzenie zajęć aktywizujących oraz integracyjnych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- h) zagospodarowywanie czasu wolnego dzieci i młodzieży zagrożonej uzależnieniami,
- i) organizacja kolonii, półkolonii oraz obozów profilaktyczno-terapeutycznych dla dzieci i młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych,
- j) organizacja imprez trzeźwościowo - integracyjnych dla rodzin wymagających wsparcia.

2.11. W dziedzinie edukacji, nauki i wychowania:

- a) działalność wychowawczo-edukacyjna, wspieranie procesu edukacji oraz programów rozwijających zainteresowania dzieci i młodzieży
- b) wspieranie działań mających na celu kształtowanie postaw moralnych, proekologicznych i ogólnorozwojowych wśród dzieci i młodzieży

3. Istnieje możliwość rozszerzenia listy zadań poprzez stosowną nowelizację programu.

VII. Okres realizacji programu

Program obowiązuje od 1 stycznia 2020 roku do 31 grudnia 2020 roku.

VIII. Sposób realizacji programu

1. Zlecenie realizacji zadań gminy organizacjom, obejmuje w pierwszej kolejności te zadania, które uważa się jako priorytetowe. Odbywa się to po przeprowadzeniu otwartego konkursu ofert w oparciu o przepisy ustawy i wydane na jej podstawie przepisy wykonawcze oraz kompetencje właściwego organu gminy, chyba że dane zadanie można zrealizować efektywniej, w inny sposób określony w przepisach odrębnych (w szczególności na zasadach i w trybie określonym w przepisach ustawy - prawo zamówień publicznych).
2. Burmistrz może zlecać realizację zadań publicznych w trybie pozakonkursowym, jeśli wysokość dofinansowania lub finansowania jednego zadania nie przekracza 10 000 zł, a jego realizacja nie trwa dłużej niż 90 dni.
3. Przy zlecaniu realizacji zadań stosuje się również odpowiednie przepisy; ustawę o finansach publicznych z 27 sierpnia 2009 r. oraz stosowne Uchwały Rady Miejskiej w Rychwale.
4. Organizacje mogą być partnerem gminy przy współorganizacji przedsięwzięć objętych listą zadań w 2020 roku.
5. Środki finansowe przeznaczone na realizację zadań publicznych będą przyznawane w szczególności poprzez:
  - a) otwarte konkursy ogłaszane przez Burmistrza,
  - b) tryb pozakonkursowy zgodnie z art. 19a ustawy,
  - c) zakup potrzebnych usług i artykułów w trybie i na zasadach przewidzianych w ustawie z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych.

IX. Wysokość środków planowanych na realizację programu

Na realizację programu w roku 2020 planuje się przeznaczyć środki finansowe w wysokości ..... zł w tym na zadania realizowane w ramach inicjatywy lokalnej przeznacza się kwotę ..... zł. Szczegółowe określenie ich wielkości zawiera uchwała budżetowa Rady na rok 2020.

X. Monitoring realizacji programu

1. Monitoring realizacji programu polega na zbieraniu opinii, wniosków, uwag oraz informacji wnoszonych przez organizacje.
2. Uwagi, wnioski, propozycje dotyczące realizacji programu mogą być zgłaszane na bieżąco - za pośrednictwem wyznaczonego pracownika Urzędu, który następnie przedstawia je Burmistrzowi.
3. Urząd z własnej inicjatywy, może pozyskać informacje od podmiotów programu, Referatów Urzędu oraz jednostek organizacyjnych gminy na temat jego realizacji.
4. Referaty i samodzielne stanowiska pracy Urzędu oraz jednostki organizacyjne gminy współpracujące z podmiotami programu w zakresie swoich właściwości, monitorują realizację programu i odpowiadają za przeprowadzanie kontroli realizacji zleconych zadań publicznych.
5. Miernikami efektywności programu są:
  - a) liczba podmiotów programu współuczestniczących w realizacji zadań publicznych w 2020 roku,
  - b) liczba osób zaangażowanych w realizację zadań publicznych w tym

- wolontariuszy,
  - c) liczba osób, które były adresatami różnych zadań publicznych,
  - d) liczba zawartych umów na wsparcie i powierzenie zadania,
  - e) liczba umów, które nie zostały zrealizowane,
  - f) liczba wspólnie zrealizowanych zadań,
  - g) wysokość środków finansowych przeznaczonych na realizację zadań zawartych w programie z gminnego budżetu.
6. Sprawozdanie z realizacji programu za rok 2020 Burmistrz Rychwała przedstawi w terminie do 31 maja 2021 r.

XI. Sposób tworzenia programu

Program tworzony jest w kilku etapach:

1. Przygotowanie projektu programu w oparciu o listę zadań proponowaną przez Referaty i samodzielne stanowiska pracy Urzędu Gminy i Miasta w Rychwale.
2. Skierowanie projektu programu do konsultacji społecznych w dniach od 07.10.2019 r. do 22.10.2019 r. Projekt zamieszcza się w Biuletynie Informacji Publicznej, na stronie internetowej oraz tablicy ogłoszeń Urzędu Gminy i Miasta w Rychwale. W tym czasie można zgłaszać wnioski i uwagi poprzez wypełnienie „Ankiety konsultacyjnej” (załącznik nr 1 do programu) i dostarczenie jej do Urzędu Gminy i Miasta w Rychwale w nieprzekraczalnym terminie do dnia 23 października 2019 r. Spotkanie konsultacyjne odbędzie się 24 października 2019 r. o godz. 13:00 w Sali Konferencyjnej Hali widowiskowo-sportowej w Rychwale, ul. Sportowa 34.
3. Po uwzględnieniu zgłoszonych wniosków i uwag oraz naniesieniu ewentualnych poprawek, program zostaje skierowany pod obrady Rady, która podejmuje stosowną uchwałę.

XII. Komisja Konkursowa - tryb powoływania i zasady działania

1. W celu oceny ofert Burmistrz powołuje Komisję Konkursową lub Komisje Konkursowe, które działają w oparciu o Regulamin pracy Komisji Konkursowej.
2. W skład komisji wchodzi przedstawiciele jednostki samorządu terytorialnego oraz osoby wyznaczone przez organizacje (z wykluczeniem osób reprezentujących podmioty biorące udział w konkursie). Dopuszcza się również udział - z głosem doradczym- ekspertów, czyli osób posiadające wiedzę specjalistyczną w dziedzinie, w której konkurs został ogłoszony.
3. Komisja Konkursowa ocenia i opiniuje złożone oferty, wg kryteriów zawartych w ogłoszeniu o konkursie, a protokoły z posiedzeń przedkłada Burmistrzowi.
4. Decyzję o zleceniu oraz dofinansowaniu zadania publicznego podejmuje Burmistrz. Od decyzji tej nie przysługuje odwołanie.

XIII. Postanowienia końcowe

1. Rada uchwalając budżet gminy zapewnia i określa wysokość środków na realizację programu.
2. Wszelkie uwagi, wnioski i propozycje dotyczące programu należy zgłaszać do Burmistrza za pośrednictwem Urzędu.

Załącznik nr 1 do Programu Współpracy Gminy Rychwał z Organizacjami Pozarządowymi

ANKIETA KONSULTACYJNA

Programu Współpracy Gminy Rychwał z Organizacjami Pozarządowymi oraz Podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2019 r., poz. 668 ze zm.), na rok 2020.

OŚWIADCZENIE^{*)}

- Oświadczam, że wyrażam zgodę na udział w procedurze konsultacji: (tak/nie*)
- Zgłaszam uwagi do ww. projektu uchwały przez wypełnienie niniejszej ankiety konsultacyjnej (tak/nie).

I. INFORMACJE KONTAKTOWE:	
1.	Nazwa podmiotu uczestniczącego w procedurze konsultacji:
2.	Osoba upoważniona do składania oświadczeń woli (reprezentująca podmiot):
3.	Adres do korespondencji:
4.	Tel./ e-mail:
5.	Data sporządzenia ankiety konsultacyjnej
II. INFORMACJE STATYSTYCZNE:	
Podmiot uczestniczący w procedurze konsultacji jest:	
1	organizacją pozarządową
2.	podmiotem wymienionym w art. 3 ust. 3 ww. ustawy, tj:

III.	UWAGI I OPINIE	
UWAGI Część projektu programu, do którego odnosi się uwaga (wskazać konkretną jednostkę redakcyjną)	Treść uwagi	Uzasadnienie
OPINIA (wskazać czy wg podmiotu projekt programu – w części lub w całości) jest: 1) korzystny czy niekorzystny dla podmiotu lub 2) czy opinia podmiotu jest pozytywna czy negatywna	Treść opinii	Uzasadnienie

.....
podpis

^{*)} niepotrzebne skreślić